

ปัญหากฎหมายว่าด้วยความรับผิดทางละเมิดของพนักงานจ้างเหมาบริการ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น¹

ชุตินันท์ ชื่นอยู่²

จากการศึกษาเกี่ยวกับสัญญาจ้างเหมาบริการบุคคลธรรมดาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นฝ่ายทำขึ้นนั้น มีลักษณะรายละเอียดเนื้อหาแห่งสัญญาที่ เป็นการกีดกันสถานภาพของพนักงานจ้างเหมาบริการ ไม่ให้ถือว่าเป็นบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหมือนเช่นข้าราชการ พนักงาน หรือพนักงานจ้างอื่น และกำหนดจำกัดสิทธิที่จะได้รับสิทธิประโยชน์สวัสดิการจากรัฐ และไม่มีความสัมพันธ์เป็นลูกจ้างตามกฎหมายแรงงาน แต่เป็นเพียงผู้รับจ้างทำตามสัญญาจ้างทำของตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เท่านั้น รวมไปถึงสัญญากำหนดจำกัดความรับผิดให้บุคคลดังกล่าวต้องรับผิดในความเสียหายอันเกิดจากการกระทำของตนในการปฏิบัติหน้าที่เป็นการส่วนตัวเท่านั้น ดังนั้นจึงถือว่า การทำสัญญาจ้างเหมาบริการในลักษณะดังกล่าว เป็นการทำสัญญาที่หลบเลี่ยงการจ้างที่มีลักษณะเป็นสัญญาจ้างแรงงาน ซึ่งไม่เป็นธรรมแก่พนักงานจ้างเหมาบริการที่มีลักษณะการปฏิบัติงานไม่ต่างจากพนักงานจ้างอื่นในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหากพิจารณาประกอบกับข้อเท็จจริงในเชิงปฏิบัติงานของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว บุคคลดังกล่าวมีหน้าที่ความรับผิดชอบที่มีลักษณะเป็นงานประจำไม่ต่างจากพนักงานจ้างอื่นในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การปฏิบัติงานของพนักงานจ้างเหมาบริการ จึงเข้าลักษณะเป็นสัญญาจ้างแรงงาน และยังมีหน้าที่รวมไปถึงการปฏิบัติตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมายจากผู้ว่าจ้างหรือผู้บังคับบัญชาในงานอื่น ๆ นอกเหนือจากงานที่จ้างตามสัญญาด้วย และการปฏิบัติงานในหน้าที่ของพนักงานจ้างเหมาบริการดังกล่าว ย่อมมีความเสี่ยงอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ย่อมเกิดการกระทำละเมิดในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่แก่บุคคลภายนอกได้

จากการศึกษาทำให้ทราบว่า กฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดทางละเมิดของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกฎหมายที่เกี่ยวกับการคุ้มครองแรงงาน ไม่มีความเหมาะสมและไม่มีความเป็นธรรมแก่พนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นบุคลากรที่ปฏิบัติงานในหน้าที่ราชการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และไม่เป็นธรรมแก่บุคคลภายนอกที่จะได้รับการเยียวยา

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหากฎหมายว่าด้วยความรับผิดทางละเมิดของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์จุฑามาศ นิสารัตน์ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์เรืองยศ แสนภักดี และ รองศาสตราจารย์สุเมธ จานประดับ

²นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (วิทยาเขตบางนา) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ความเสียหายอันเกิดจากกระทำละเมิดของพนักงานจ้างเหมาบริการจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ สรุปประเด็นได้ดังต่อไปนี้

จากการศึกษาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสถานะภาพของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งสถานะภาพของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดขึ้นมาจากสัญญา ที่ใช้ชื่อว่า สัญญาจ้างเหมาบริการบุคคลธรรมดา ซึ่งเป็นสัญญาที่ไม่มีชื่อตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดชื่อหรือลักษณะ รวมไปถึงสิทธิ หน้าที่ของสัญญาไว้ แต่หากพิจารณาในรายละเอียดเนื้อหาของสัญญาจ้างเหมาบริการบุคคลธรรมดาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นสัญญาที่เข้าลักษณะเป็นสัญญาจ้างแรงงาน เพราะเมื่อพิจารณาในเนื้อหาแห่งสัญญาดังกล่าวแล้ว หน้าที่และลักษณะการปฏิบัติงานของพนักงานจ้างเหมาบริการนั้น มีลักษณะเป็นงานประจำ และ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังคงมีอำนาจบังคับบัญชาการทำงานของพนักงานจ้างเหมาบริการได้ สัญญาดังกล่าวจึงเข้าลักษณะเป็นสัญญาจ้างแรงงาน ทำให้สถานะภาพของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เกิดจากสัญญาจ้างแรงงาน มิใช่เกิดจากสัญญาจ้างทำของแต่อย่างใด และเมื่อพิจารณาเนื้อหาแห่งสัญญาจ้างพนักงานจ้าง ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเปรียบเทียบกับสัญญาจ้างเหมาบริการบุคคลธรรมดาแล้ว ทำให้เห็นว่าหน้าที่และลักษณะงานไม่มีความแตกต่างกัน ดังนั้น พนักงานจ้างเหมาบริการมีสถานะภาพเช่นเดียวกับพนักงานจ้างหรือลูกจ้างอื่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหากว่าการปฏิบัติงานในหน้าที่ตามสัญญาหรือตามที่ได้รับมอบหมายจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของพนักงานจ้างเหมาบริการไปเกิดการกระทำละเมิดก่อให้เกิดความเสียหายต่อบุคคลภายนอก สัญญาดังกล่าวกำหนดให้พนักงานจ้างเหมาบริการต้องรับผิดชอบบุคคลภายนอกเป็นการส่วนตัว ทำให้บุคคลภายนอกผู้ได้รับความเสียหายสามารถฟ้องพนักงานจ้างเหมาบริการได้เท่านั้น ไม่อาจฟ้ององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้รับผิดชอบได้ เพราะว่า พนักงานจ้างเหมาบริการ ไม่ใช่พนักงานจ้างหรือลูกจ้างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้ไม่มีสถานะภาพเป็น เจ้าหน้าที่ตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539

ประเด็นปัญหาที่สองปัญหาเกี่ยวกับการคุ้มครองพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน พนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้รับความคุ้มครองในเรื่องเกี่ยวกับสวัสดิการและสิทธิประโยชน์ตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน เพราะเหตุที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อ้างว่า พนักงานจ้างเหมาบริการมีสถานะทางกฎหมายเป็นเพียงผู้รับจ้างทำของตามสัญญาหรือข้อตกลงในสัญญาจ้างเหมาบริการเท่านั้น ซึ่งมีการกำหนดข้อสัญญาว่า ผู้รับจ้างไม่มีสถานะเป็นพนักงานจ้างหรือลูกจ้างของทางราชการ หรือไม่มีความสัมพันธ์เป็นลูกจ้างตามกฎหมายแรงงานหรือกฎหมายว่าด้วยการประกันสังคม โดยที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นฝ่ายจัดทำสัญญาดังกล่าวขึ้นเองโดยมิได้ผ่านการตรวจสอบจากระบบหรือองค์กรที่มีหน้าที่ตรวจสอบสัญญาแต่อย่างใด จึงเป็นการทำสัญญาที่มีลักษณะเป็นการจำกัดสิทธิของพนักงานจ้างเหมาบริการที่ควรได้รับจากผู้ว่าจ้าง แต่กลับมีการกำหนดข้อตกลงในสัญญาลักษณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ว่าจ้างสามารถปฏิเสธที่จะไม่ดำเนินการตามกฎหมายแรงงานได้ ซึ่งไม่เป็นธรรมแก่พนักงานจ้างเหมาบริการดังกล่าว เพราะแท้จริงแล้วหากพิจารณาจาก

ข้อเท็จจริงในการปฏิบัติงานในหน้าที่หรือตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมายจากผู้ว่าจ้าง พนักงานจ้างเหมาบริการ มีลักษณะงานในหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับพนักงานจ้างหรือลูกจ้างอื่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงควรได้รับความคุ้มครองในการบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน

ประเด็นปัญหาที่สาม ปัญหาเกี่ยวกับการเยียวยาความเสียหายอันเกิดจากละเมิดของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 มิได้กำหนดให้ “เจ้าหน้าที่” หมายความว่ารวมถึง พนักงานจ้างเหมาบริการด้วย ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดสถานะความเป็นเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามกฎหมายดังกล่าว ย่อมส่งผลให้เกิดปัญหาในกรณีที่พนักงานจ้างเหมาบริการได้ไปกระทำละเมิดต่อบุคคลภายนอกด้วยความจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง อันเป็นเหตุให้จะต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนนั้น ผู้เสียหายต้องฟ้องให้พนักงานจ้างเหมาบริการที่กระทำละเมิดรับผิดชอบเป็นการส่วนตัว ไม่สามารถใช้สิทธิเรียกร้องให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรับผิดชอบแทนพนักงานจ้างเหมาบริการผู้กระทำละเมิดได้ กล่าวคือ ไม่อาจนำพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 มาใช้บังคับแก่พนักงานจ้างเหมาบริการได้ ซึ่งเป็นปัญหาที่อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมต่อพนักงานจ้างเหมาบริการที่ต้องรับผิดชอบเป็นการส่วนตัว และไม่เป็นธรรมต่อผู้เสียหายในอันที่จะได้รับการเยียวยาความเสียหายจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีฐานะเป็นนิติบุคคลแทนไปก่อน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความพร้อมทางด้านทางการเงินและสังคมที่ดีกว่าพนักงานจ้างเหมาบริการ โดยการกระทำละเมิดอันเกิดความเสียหายแก่ผู้เสียหายของพนักงานจ้างเหมาบริการอาจเกิดจากการปฏิบัติงานตามหน้าที่ตามสัญญาจ้างเหมาบริการได้ระบุไว้โดยชัดแจ้งซึ่งเป็นการปฏิบัติงานที่มีลักษณะในทำนองเดียวกับพนักงานจ้างหรือลูกจ้างอื่น หรือเป็นกรณีพนักงานจ้างเหมาบริการปฏิบัติงานในหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายจากผู้ว่าจ้างซึ่งเป็นการทำงานแทนผู้ว่าจ้าง แต่พนักงานจ้างเหมาบริการผู้รับจ้างก็ยังคงต้องรับผิดชอบต่อผู้เสียหายเป็นการส่วนตัว แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยผู้แทนที่ได้มอบหมายงานไม่มีความผูกพันรับผิดชอบต่อผู้เสียหายแต่อย่างใด ซึ่งไม่เป็นธรรมแก่พนักงานจ้างเหมาบริการที่เป็นผู้ปฏิบัติงานแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจส่งผลกระทบต่อการศึกษาความเสียหายต่อผู้เสียหายอันเกิดจากการกระทำละเมิดในการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังกล่าว

จากการศึกษาค้นคว้ากฎหมายว่าด้วยความรับผิดทางละเมิดของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะ คือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับสถานะภาพของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะคือ

ปรับปรุงแก้ไขคำนิยาม เพื่อกำหนดสถานะภาพความเป็นเจ้าหน้าที่ของพนักงานจ้างเหมาบริการมีความชัดเจนและเพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายในการปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เกิดความเป็นธรรมแก่บุคคลภายนอกผู้ถูกกระทำละเมิดอันเกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานจ้างเหมาบริการ จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติม ตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539

เนื่องจาก บทบัญญัติดังกล่าวไม่ได้กำหนดให้พนักงานจ้างเหมาบริการดังกล่าวอยู่ในความหมายของ คำว่า เจ้าหน้าที่ จึงมิใช่เจ้าหน้าที่ตามบทบัญญัติดังกล่าว ส่งผลให้ไม่อาจนำบทบัญญัติตามพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ.2539มาใช้บังคับในกรณีที่พนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปกระทำละเมิดในการปฏิบัติหน้าที่และเกิดความเสียหายแก่เอกชน ได้ส่งผลให้พนักงานจ้างเหมาบริการต้องรับผิดชอบเป็นการส่วนตัว

และควรมีการแก้ไขโดยเพิ่มเติม มาตรา 4 ความว่า “เจ้าหน้าที่ หมายความว่า ข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้าง หรือ ผู้ปฏิบัติงานอื่นไม่ว่าจะเป็นการแต่งตั้งในฐานะกรรมการ หรือฐานะอื่นใด และให้หมายความรวมถึง พนักงานจ้างเหมาแรงงานที่มีลักษณะงานเหมือนกับพนักงานจ้างหรือลูกจ้างในหน่วยงานของรัฐ”

2. ปัญหาเกี่ยวกับการคุ้มครองพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ คือ

จากการพิจารณาจากข้อเท็จจริงในเชิงปฏิบัติงานและข้อสัญญาดังกล่าว สัญญาจ้างเหมาบริการบุคคลธรรมดา ถือว่า เป็นสัญญาจ้างแรงงาน ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นฝ่ายทำขึ้น เพื่อจ้างงานแรงงาน แต่เพราะว่าพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 4 ก็ได้กำหนดว่า มิให้นำมาใช้บังคับแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถดำเนินการเกี่ยวกับสิทธิในการคุ้มครองแรงงานในด้านต่าง ๆ ให้แก่พนักงานจ้างเหมาบริการที่ปฏิบัติงานในหน้าที่อันมีลักษณะงานเหมือนพนักงานจ้างอื่นในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่า ควรมีการแก้ไข มาตรา 4 โดยกำหนดเพิ่มข้อยกเว้นไว้

ให้มีความชัดเจนว่าให้นำมาใช้บังคับแก่การจ้างงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ เพื่อเกิดความเป็นธรรมแก่พนักงานจ้างเหมาบริการที่ปฏิบัติงานในหน้าที่อันมีลักษณะงานเหมือนพนักงานจ้างอื่นในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ เป็นไปตามเจตนารมณ์แห่งกฎหมายดังกล่าว

แก้ไขเพิ่มเติมโดย มาตรา 4 ความว่า “ พระราชบัญญัตินี้มิให้ใช้บังคับแก่

- (1) ราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค และราชการส่วนท้องถิ่น
- (2) รัฐวิสาหกิจตามกฎหมายว่าด้วยแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์

นอกจากกรณีตามวรรคหนึ่ง จะออกกฎกระทรวงมิให้ใช้บังคับ พระราชบัญญัตินี้ทั้งหมด หรือแต่บางส่วนแก่นายจ้างประเภทหนึ่งประเภทใดก็ได้

เว้นแต่ ในกรณี (1) และ (2) หากเข้าลักษณะเป็นการทำสัญญาจ้างแรงงานหรือการจ้างเหมาแรงงานในกิจการของหน่วยงานของรัฐให้บังคับตามพระราชบัญญัตินี้”

3. ปัญหาเกี่ยวกับการเยียวยาความเสียหายอันเกิดจากละเมิดของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะคือ

แก้ไขเพิ่มเติมในเรื่องเกี่ยวกับการใช้สิทธิฟ้องคดีต่อศาลให้หน่วยงานของรัฐรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทน ตามมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 ที่ไม่เหมาะสมในเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหาย และไม่เป็นธรรมแก่พนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะ ด้วยเหตุที่พนักงานจ้างเหมาบริการไม่เป็นเจ้าหน้าที่ ตามพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดฯ มาตรา 4 ผู้เสียหายจึงไม่อาจฟ้ององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่หน่วยงานของรัฐที่ผู้นั้นทำงานได้ ซึ่งเป็นกรณีที่หน่วยงานของรัฐปฏิเสธความรับผิดในอันที่ต้องมีความผูกพันรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานจ้างเหมาบริการที่หน่วยงานของรัฐโดยผู้แทนเป็นผู้มีคำสั่งหรือมอบหมายให้ทำ ทำให้ผู้เสียหายต้องฟ้องพนักงานจ้างเหมาบริการนั้นเองเป็นการส่วนตัว และไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์แห่งกฎหมายดังกล่าวในการเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหายอันเกิดจากการกระทำละเมิดของพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติในมาตรา 5 ที่มุ่งประสงค์ให้ผู้เสียหายฟ้ององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นหน่วยงานของรัฐให้รับผิดชอบได้ ดังนั้นจึงเป็นกรณีที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคลและเป็นตัวการที่อาจถูกฟ้องคดีให้มีความรับผิดทางแพ่งได้ ซึ่งควรต้องมีการแก้ไขบทบัญญัติดังกล่าว เพื่อให้ประโยชน์ในการเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหายที่ได้รับผลจากการกระทำจากบุคลากรของหน่วยงานของรัฐ และเพื่อความเป็นธรรมการพนักงานจ้างเหมาบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเป็นไปตามเจตนารมณ์แห่งพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว

แก้ไขโดยเพิ่มเติม มาตรา 5 ความว่า “หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดชอบต่อผู้เสียหายในผลแห่งละเมิดที่เจ้าหน้าที่ของตนได้กระทำการปฏิบัติหน้าที่ หรือรับผิดชอบในผลแห่งละเมิดที่ ผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติงานแทนตนตามคำสั่งหรือที่มอบหมายงานในการกิจที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐ โดยให้นับบทบัญญัติว่าด้วยความรับผิดของตัวการตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้โดยอนุโลม ในกรณีนี้ผู้เสียหายอาจฟ้องหน่วยงานของรัฐดังกล่าวได้โดยตรง แต่จะฟ้องเจ้าหน้าที่ไม่ได้”

เอกสารอ้างอิง

ชาญชัย แสวงศักดิ์. (2563). คำอธิบายกฎหมายปกครอง. พิมพ์ครั้งที่ 29. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

_____. ความรับผิดชอบของรัฐ: ความรับผิดทางละเมิดและความรับผิดโดยปราศจากความผิด.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

สุริยา ปานแป้น และอนุวัฒน์ บุญนันท์.(2563). คู่มือสอบกฎหมายปกครอง. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์วิญญูชน.